

most successful professional thinking, which may include: addressing multiple psychological interpretations of somatic diseases; management expertise in analysis and exposure based on scientific knowledge; singling out certain general principles, which guides the direction of thinking of a psychologist, both in practice and in academic research.

Clarifications that the features of I-concept of psychologist in working with adolescents with psychosomatic cardiovascular diseases may include such personal and professional quality, specificity establishing contact with the client, a teenager, by monitoring the transfer, the ability to understanding psychologist and supportive attitude, stable personal structure and psycho-emotional state psychologist, ability to withstand frustration in interpersonal contact (with a sick teenager and his family) and differences in the dynamics of work.

Key words: *I-concept of psychologist, adolescence, psychosomatic cardiovascular diseases, psycho technique, individual, family, group psychological correction.*

Стаття надійшла 21 грудня 2016 р.

УДК 159.922.6

З. Р. Кісіль

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА

Комплексно досліджено професійну деформацію особистості. Встановлено, що ознаки професійної деформації, які розпочинають виявлятися в особистості, згодом через поведінку відображаються на професійній діяльності та спілкуванні з найближчими. Здійснено теоретичний і практичний аналіз виявів професійної деформації особистості, синтезовано та обґрунтовано юридико-психологічні, методологічні та прагматичні підходи до вивчення терміно-понять, що характеризують сутнісний зміст особистісних детермінант розвитку професійної деформації особистості.

Ключові слова: *особистість, професійна деформація особистості, особистісні детермінанти професійної деформації, психоемоційне вигорання, концепція, корупція.*

Постановка проблеми. Незважаючи на давність перманентних спроб дослідити феномен професійної деформації, це явище досі не повністю вивчене. Позаяк феномен професійної деформації є надзвичайно динамічним, тому завжди є предметом наукового і практичного інтересу. Слушною є думка багатьох науковців, які зазначають, що професійна деформація особистості як складний поліваріантний фено-

мен потребує системного аналізу, зокрема в міждисциплінарному ракурсі, тобто на перетині суміжних парадигм. Системний підхід у дослідженні сутності професійної деформації, її детермінант надає можливість виявити внутрішній механізм не тільки дії її окремих компонентів, а саме макро-, мікросистемних детермінант, але і їх взаємодію на різних рівнях. Міжгалузевий підхід дослідження феномену професійної деформації сприяє виявленню субстанціонально-змістовної та організаційної «багатошаровості» явища, глибокий діалектичний зв'язок і взаємозалежність детермінант професійної деформації особистості.

Стан дослідження. Розкриттю різноманітних виявів існування сутності професійної деформації особистості через численні опосередкувальні фактори в статті враховувались узагальнені висновки, положення наукових праць таких відомих учених у галузі юридичної психології, серед яких: С. Безносів, А. Буданов, Л. Васильєв, І. Ващенко, А. Дулов, К. Злоказов, Л. Колодкін, В. Коломієць, Х. Лангерок, К. Леонгард, І. Максимов, В. Медведєв, Н. Мітюріна, М. Монахова, С. Раїнкін, О. Ратінов, В. Робозеров, А. Роша, Г. Рябов, Л. Терновський, В. Самарін, А. Свенцицький, Ю. Стригуненко та ін.

Мета статті – виокремити основні методологічні ракурси дослідження професійної деформації особистості.

Виклад основних положень. Аналіз наукових розвідок про феномен професійної деформації особистості у наукових працях і вітчизняних, і зарубіжних учених дає нам підстави стверджувати, що у юридичній психології, на жаль, немає єдності думок та єдиного підходу до тлумачення професійної деформації особистості, детермінант її виникнення, серед учених застосовуються концептуальні різночитання самого поняття «деформація». Не слід вважати, що професійна деформація особистості – це явище сьогодення. Вона існувала завжди – в різних формах, детермінуючись різними чинниками, діючи в різних політичних та соціально-економічних умовах. Дослідження феномену професійної деформації в історичному контексті розвитку системи наукового знання, як зрештою і аналіз будь-якого іншого соціального явища, неможливий поза визначенням феномену глобалізації як актуалізованого поля універсального процесу соціальних змін, правомірно окресленого нині як категорія соціальної трансформації. Щодо системи та процесу пізнання вплив глобалізації достатньо суттєвий, оскільки вона впливає насамперед на сутність методології – суб'єктивну дослідницьку позицію. Проблема виникнення і розвитку сучасних різновидів професійної деформації особистості не обмежується правовим та психологічним аналізом. Важливою є зміна параметрів самого соціального простору і аналіз системних чинників, які його визначають [1].

Серед найрозповсюджених детермінант професійної деформації особистості більшість науковців виокремлюють такі: соціально-політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські, психолого-педагогічні. Відтак окремим ракурсом досліджуються такі чинники професійної деформації, які зумовлені специфікою професійної діяльності, акцентуації характеру особистості, а саме: агресивність, тривожність, фрустрація, та інші психостани.

Е. Зеєр, В. Медведєв, Б.Мещеряков до найбільш поширених деформацій відносять: конфліктність, соціальну інгібіцію, зменшення індивідуальної відповідальності, нав'язані форми поведінки, *groupthink* (конформне мислення, що характеризується надоптимізмом, тенденційним підбором інформації, впевненістю у всесильності групи, оманливістю ініціативи, груповий егоїзм), надмірний психозахист, егоїстичну інтолерантність тощо [2–4].

Позаяк професійна деформація, як свідчать дослідження, становить не обов'язковий, але реально можливий наслідок формування особистості та професіонала, то теоретична розробка дієвого механізму регулювання і запобігання їй на основі системного та методологічного підходів, вироблення ефективного правового алгоритму заходів превенції та корекції її виявів сприятиме превенції загального соціального дизонтогенезу.

Професійна деформація особистості нами постулюється як зміна особистісних рис, зокрема навичок поведінки, стереотипів сприймання і розуміння людини людиною (перцептивні бар'єри), ціннісних орієнтацій (дисфункції аксіологічної сфери), посилення акцентуаційних виявів характеру (наприклад, істероїдність чи циклоїдність у вирішенні службових справ), стилів і способів фахового спілкування тощо), які настають під впливом тривалого (іноді перманентного) виконання професійної діяльності [1].

Результатом невіддільного поєднання свідомості людини та специфіки професійної діяльності є формування конкретного професійного типу особистості, який ґрунтується на системі посадових функцій та міжособистісних взаємин у колективі. Так, стереотипність мислення, поведінки, а також окремі форми психологічного захисту: сублімація, заміщення, ідентифікація, раціоналізація, проекція, емоційний дискомфорт і фрустрація потреби у соціальному визнанні тощо сприяють виникненню деформації особистості.

Слушною є думка Е. Айрояна, А. Глазичева щодо того, що професійна деформація починається з негативних змін у професійній діяльності та у поведінці, тобто на соціально-психологічному рівні [5, с. 114]. Таке ж твердження висловлює низка авторів, одноставно

пов'язуючи професійну деформацію з негативними змінами соціально-психологічної структури особистості [6, с. 164–167; 7, 8]. Цього висновку доходять і деякі зарубіжні психологи. Зокрема Л. Терновські вважає, що професійна деформація особистості – це триваючий в часовому континуумі мультисегментний процес нехтувань (порушень) ментальних формацій особистості, що детермінують чисельні діяльнісні трансформації у професійній діяльності [9, с. 363–364]. Деформація професійного ества, на думку Д. Гріна, етимологічно полягає у вузькому етико-моральному сприйнятті, дискурсивному спрямуванні на стереотипні цілевказівники, інтернальні щодо його професійного світосприйняття, що виявляється у опозиціонуванні останнього щодо сформованих суспільством аксіом діяльності (у конфронтаційному сприйнятті останніх) [10, с.115–130].

Професійна деформованість насамперед розпочинає виявлятися у самій особистості, потім через її поведінку відображається у службовій діяльності та близькому оточенні. Так, Х. Лангерок вважає, що професійна деформація є феноменом тривалого відтворення чинників конкретної професії, що формує індивідуально-резонативний процес гіперболізації значущості діяльності індивіда в соціальній сфері до котрої він асимільований [11]. Особливості особистості та діяльності такого працівника виявляються по-різному і в багатьох поєднаннях; іноді гіпертрофований розвиток окремих рис може призвести до професійної непридатності цього працівника, до порушення ним закону чи аморальних дій.

Наприклад, трансформація бюрократичного ставлення державного службовця до професійних обов'язків у корупційне потребує, як вважає П. Кабашов, його психологічної готовності до порушення закону та конфлікту інтересів. Наслідком неврегульованості багатьох конфліктів інтересів у повсякденній діяльності державних службовців є те, що поступово у них починають домінувати групові професійні мотиваційні стереотипи, значну частку яких становлять «корисливі» мотиви. Ці пріоритети, які в подальшому призводять до професійної деформації, зумовлюють службовців до використання службового становища для вузькогрупового й індивідуального збагачення, провокування масового поширення хабарництва, конфронтації з нормами моралі і закону [12].

На думку автора, однією із негативних форм професійної деформації особистості є професійна деградація, яка спричиняється спекуляцією посадовими повноваженнями, девіантною поведінкою, що інколи переноситься і в позаслужбові відносини. Варто зазначити, керівники, які «зіпсовані владою» стають дедалі більш егоцентричними,

а розширення та збереження кола їх владних повноважень, реалізація репресивних впливів до підлеглих стають сенсом їхнього життя.

Наступним показником професійної деформації є зміни в «Я-образі». Цей образ виступає як сукупність пізнавального, емоційно-оцінного і поведінкового компонентів. Забезпечуючи внутрішню узгодженість особистості, визначену інтерпретацію усвідомлення, він виконує функцію самовизначення і є джерелом очікувань. Індикаторами в «Я-образі» виступають: 1) стійка завищена професійна самооцінка (оцінювання себе як професіонала); 2) зверхність у професійній оцінці колег по службі з можливою орієнтацією на думку керівництва; 3) хворобливе реагування на критику і контроль за своєю діяльністю; 4) жорстка орієнтація на особистий досвід, включаючи презумпцію своєї непогрішності («Я завжди чиню правильно, тому що все знаю, для мене немає таємниць») [1, с. 58].

Аналіз наведених наукових поглядів учених дає підстави висновувати, що детермінанти, які спричиняють професійну деформацію особистості традиційно поділяються на об'єктивні та суб'єктивні [5; 13; 14; 15]. На нашу думку, цього недостатньо і це дискусійно. По-перше, причини – це те, що існує в соціальній реальності, а їх відображення у свідомості окремого індивіда чи групи людей з подальшим перетворенням соціальної реальності – умови; по-друге – причини можуть бути і безпосередніми, і опосередкованими, тобто впливати на особистість через мікросередовище. Відтак опосередкованими причинами професійної деформації особистості слід вважати соціально-економічний, політичний, правовий, психологічний стан суспільства; безпосередніми – ті, що стосуються виключно професійної діяльності, а саме:

1) зміст, організація, умови діяльності взагалі та процедура виконання конкретних службових завдань;

2) особливості об'єкта службового інтересу;

3) особливості найближчого соціального оточення працівника [1].

Також причини деформації можуть бути зовнішніми і внутрішніми. Зовнішні причини, у найбільш загальному виді, можна охарактеризувати так:

1) соціальна нестабільність;

2) криза ідейних, правових і моральних цінностей;

3) низька соціально-правова захищеність працівників;

4) корумпованість чиновників, працівників управлінських апаратів.

До внутрішніх причин деформації особистості слід віднести:

1) негативний приклад керівництва;

2) низька моральна і правова культура колективу;

- 3) відсутність перспективи професійного зростання;
- 4) невдоволеність умовами праці, фінансовим забезпеченням та іншими формами матеріального стимулювання праці [1].

Незважаючи на значний доробок учених в частині дослідження феномену професійної деформації особистості, потреба у ґрунтовному спеціальному аналізі із застосуванням сучасної методології не викликає сумнівів. Потребують методологічного дослідження визначення сутності професійної деформації, детермінанти виникнення, форми її та види. Слушною є думка більшості учених щодо характеру професійної деформації. Вона може мати епізодичний або стійкий, поверховий або глобальний, позитивний або негативний, явний або латентний характер.

До форм професійної деформації, на нашу думку, варто віднести: подвійні етичні стандарти, консерватизм, неприйняття нових форм і методів роботи; професійний маргіналізм та професійне вигорання, призупинення в розвитку особистості, емоційне притуплення, звуження кола інтересів, одноманітність дозвілля; зниження продуктивності діяльності; сприйняття життя тільки з точки зору своєї професії; а також цілком можливими і частими є прояви професійної невротизації особистості, зокрема як процес набуття людиною стану неврозу (імпульсивності, істерії, неврастенії або нав'язливого стану) внаслідок епізодичних або постійних деструктивних виявів професійної ситуації.

Висновки. Професійна деформація зі своїми іманентними властивостями зворотно впливає на професійну діяльність працівників. У визначеному сенсі це явище непереборне і його профілактика можлива лише в плані формування у працівників припустимої межі, поза якою починається моральна деградація особистості, виявляється протиправний характер поведінки.

Виникнення та розвиток професійної деформації особистості зумовлено низкою різноманітних чинників, серед яких виокремлено: макросистемні, мікросистемні та особистісні.

Позаяк професійна деформація особистості є доволі розповсюдженим поліфундаментальним феноменом, робота з її превенції та подолання повинна мати свою комплексну стратегію, що сприятиме усуненню причин і умов її виникнення. Комплексна профілактика професійної деформації особистості полягає у постійному вдосконаленні заходів організаційно-управлінського характеру та організації професійно-психологічної підготовки працівників з метою підвищення мотивації до ефективної службової діяльності. Загалом, професійна деформація – це відкритий поліфундаментальний феномен, який потребує постійного міжгалузевого моніторингу з метою нейтралізації

особистісного дискомфорту й попередження загального соціального дизонтогенезу.

1. Кісіль З. Р. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України: дис. ... докт. юрид. наук: 19.00.06 / З. Р. Кісіль; Нац. акад. внутріш. справ. – К., 2011. – 404 с.

2. Зеер Э. Ф. Психология профессиональных деструкций: учеб. пособие / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2005. – 240 с.

3. Медведев В. С. Психология профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел: дисс. ... докт. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридическая психология» / В. С. Медведев; Киевский ин-т внутренних дел при Национальной академии внутренних дел Украины. – К., 1999. – 412 с.

4. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М.; СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.

5. Айроян Э. А. Профессиональная деформация сотрудников ОВД / Э. А. Айроян, А. В. Глазычев // Место и роль ОВД в системе уголовной юстиции: материалы межвуз. науч. конф. слушателей, курсантов и студентов. – Омск: Омск. Акад. МВД России, 2010. – Вып. 14. – С. 113–116.

6. Кин Е. В. Профессиональная деформация сотрудников ОВД, пути и средства ее профилактики и устранения / Е. В. Кин // Вісник Харківського університету внутрішніх справ. – 2009. – № 8. – С. 164–167.

7. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму: монографія / В. Л. Погрібна. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2008. – 336 с.

8. Порфімович О. Л. Корпоративний імідж міліції України: монографія / О. Л. Порфімович. – Біла Церква: ТОВ «Червона Рута-Турс», 2005. – 144 с.

9. Ternovsky L. N. The professional deformation of the personality from the point of view of deontology / L. N. Ternovsky, V. A. Ternovskaya // European Neuropsychopharmacology. – Elsevier, Amsterdam, 1995. – 5 (№ 3). – P. 363–364.

10. Jane Green. The Deformation of Professional Formation: Managerial Targets and the Undermining of Professional Judgement / Jane Green // Ethics and Social Welfare. – Great Britain, 2009. – No. 1. – P. 115–130.

11. Hubert Langerock. Professionalism: A Study in Professional Deformation / Langerock Hubert // The American Journal of Sociology. – The University of Chicago Press, 2005. – No 1. – P. 30–44.

12. Кабашов П. А. Коррупция и взяточничество в России / П. А. Кабашов. – Нижнекамск: ИПЦ «Гузель», 2005. – 172 с.

13. Бандурка О. М. Юридична психологія: посібник / О. М. Бандурка, С. П. Бочарова. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 621 с.

14. Караваев А. Ф. Основы психопрофилактики профессиональной деформации личности сотрудников ОВД: учеб. пособие / А. Ф. Караваев, М. И. Марьян, В. Е. Петров. – Омск: Омская академия МВД России, 2007. – 168 с.

15. Медведев В. С. Кримінальна психологія: підручник / В. С. Медведев. – К.: Атіка, 2004. – 368 с.

Кисиль З. Р. Профессиональная деформация личности: юридико-психологическая парадигма

Комплексно исследуется профессиональная деформация личности. Установлено, что признаки профессиональной деформации, которые начинают проявляться в личности, вследствие поведения отражаются на профессиональной деятельности и общении с близкими.

Осуществлен теоретический и практический анализ проявлений профессиональной деформации личности.

Синтезированы и обоснованы юридико-психологические, методологические и прагматические подходы к изучению терминов-понятий, характеризующих сущностное содержание личностных детерминант развития профессиональной деформации личности.

Ключевые слова: *личность, профессиональная деформация личности, личностные детерминанты профессиональной деформации, психоэмоциональное выгорание, концепция, коррупция.*

Kisil Z. R. Professional deformation of personality: legal and psychological paradigm

Professional deformation of personality is comprehensively researched in the article. It is defined that features of professional deformation begin to appear in the personality, then are displayed in the professional activity and communication with the closest people through the behavior.

The theoretical and practical analysis of manifestations of professional deformation of the personality is carried out, legal and psychological, methodological and pragmatic approaches to studying the terminology concepts that describe the essential content of personal determinants of the development of professional deformation of the personality are synthesized and grounded.

It is indicated that professional deformation is a completely different socio-psychological phenomenon – namely, the emergence of a certain individual psychological changes that arise from professional activity and affect the quality of its fulfillment.

The research of professional deformation of personality is sufficiently urgent problem, solution of which is of considerable interest, both in theoretical and applied senses.

Professionalization of the individual in the period of performing the job duties is related to both the development of professionally important qualities, and the development of skills that adversely affect its activity. It is established that this phenomenon is a complex social, legal and psychological problem, for a thorough study of which it is necessary to use a systematic approach, which along with the general legal methods equally applies social and psychological and sociological methods of research.

Key words: *personality, professional deformation of personality, personal determinants of professional deformation, psycho-emotional burnout, concept, corruption.*

Стаття надійшла 21 грудня 2016 р.